

Posudek oponenta habilitační práce

Univerzita Karlova	
Fakulta	Pedagogická
Obor řízení	Speciální pedagogika
Uchazeč	PhDr. Zbyněk Němec, Ph.D.
Pracoviště uchazeče	Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova
Habilitační práce (název)	NĚMEC, Zbyněk. (2020). <i>Zvedněte ruce, kdo půjdete do míst, kde necítí uznání: O segregaci romských žáků ve vzdělávání</i>
Oponent	doc. PhDr. Karel Pančocha, Ph.D.
Pracoviště oponenta	Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání, PdF MU

a. Aktuálnost námětu

Autor přináší nejen do oblasti speciálně pedagogické, ale též obecně pedagogické a didaktické vysoce aktuální témata z oblasti vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Specificky je práce zaměřena na téma vzdělávání žáků – Romů. Jedná se o komplexní a dalo by se též říct velmi palčivé téma, které autor provázal s postojovými charakteristikami pedagogických pracovníků i obecné veřejnosti (zejména rodičů dětí majoritních žáků základních škol). Práce autora je teoreticky ukotvena v oboru speciální pedagogika, osciluje však na pomezí několika dalších disciplín, zejména sociální politiky a sociologie (odtud zejména teorie a vymezení postojů, sociální distance a vybraných opatření směřujících k podpoře sociální koheze a inkluze). Autor prokazuje orientaci ve všech uvedených disciplínách a dokáže jejich poznatky vhodně syntetizovat v prakticky uplatnitelné modely a přístup k vlastnímu výzkumnému šetření. Ačkoliv téma vzdělávání žáků romského etnika není samo o sobě novinkou, neboť odborná diskuse v této oblasti v ČR probíhá přinejmenším posledních třicet let, pojetí práce dr. Němce je výjimečné svou komplexností a schopností nahlížet na otázky vzdělávání Romů celistvě.

V době, kdy dochází k silným tlakům na celý školský systém, školy i jednotlivé pedagogické pracovníky na začleňování a vzdělávání dětí se sociálním znevýhodněním a zároveň k protitlakům směřujícím k rozdělování vzdělávacích trajektorií dětí a segregaci na základě jejich výkonu již ve velmi útlém věku, je důležité přinášet výzkumem podložené poznatky o strategiích a postupech, které podporují de-segregaci, o profesních postojích a kompetencích pedagogických pracovníků a také o systémových příčinách segregace romských žáků v rámci českého školství.

Jsem přesvědčen, že práce dr. Němce nejenže rozšiřuje poznání fenoménů působících směrem k systémové segregaci romských žáků, ale představuje také precizně vystavěný systém podpory, která může vést postupně k většímu začleňování dětí se sociálním znevýhodněním do běžných škol. Tyto postupy nejsou založeny na krátkodobých školeních nebo jednoduchých řešeních (např. legislativním opatření), ale vystavěny na sdílení

dobré praxe a učení se z dobrých příkladů jak škol inkluzivních, tak těch, které dnes označujeme jako segregované.

b. Přístup k řešení

Autor si zvolil poměrně nestandardní, avšak čtenářsky velmi přístupný způsob prezentace své práce. Práce tak není klasicky dělena na část teoretickou a empirickou, ale osciluje mezi nimi v každé z prezentovaných kapitol. Práce taktéž neobsahuje samostatnou metodologickou kapitolu. Metodologie vlastního výzkumu je však dostatečně popsána v úvodu práce.

V rámci úvodu k monografii autor jasně naznačuje a nezastírá svou angažovanou pozici. Segregované vzdělávání vnímá jako zásadní problém současného českého školství. Některá tvrzení, která autor v úvodu uvádí, např., že „...v běžné škole se hůře připravení a méně motivovaní žáci mohou učit nápodobou od těch lépe připravených...“ (s. 7) by bylo následně v některé z kapitol vhodné doplnit o empirické důkazy, že k tomuto druhu učení mezi těmito dvěma skupinami žáků opravdu dochází. Osobně se domnívám, že prostá přítomnost dětí ve společném prostoru (školní třídě) automaticky k takovému druhu učení nevede.

První kapitola se věnuje fenoménu segregace a obecnému vymezení postavení Romů v ČR a Evropě. Oceňuji, jak precizně se autor s velmi hutným tématem vyrovnal. Text je odborný, čtiví a zároveň přístupný i čtenáři bez vysokoškolského vzdělání v sociologii. Autor neopomíná také zevrubné srovnání situace v různých Evropských zemích a představuje různé národní statistiky, které srovnává a erudovaně komentuje.

Druhá kapitola se zaměřuje na téma zařazování romských dětí do škol a tříd pro děti s mentálním postižením. Podkapitola 2.1 s podtitulem *Historie: romští žáci ve zvláštních školách* by zasloužila podrobnější rozpracování. Autor se zde spokojuje s tvrzením, že zařazování do zvláštních škol má v ČR poměrně rozsáhlou tradici. S tím nelze než souhlasit. Čtenáři by se však o této „tradici“ a zejména politických či sociálních souvislostech „mixování“ dětí s velmi odlišnými potřebami zajisté rádi dozvěděli více, zejména pak proto, že se jedná o stále velmi živé téma (viz např. V. Schmidt, 2015). Bez porozumění historických souvislostí tohoto fenoménu pak bude pro současný školský systém jen velmi obtížné jej překonat, což prokazují i autorem prezentované statistiky z posledních let. Obecně je však kapitola pojata velmi odborně. Autor erudovaně představuje současný kontext a souvislosti této „metody“ segregace ve vztahu k financování škol a diagnostice žáků. Za velmi zajímavé a zároveň alarmující pak považuji informace o prudkém nárůstu diagnóz vývojových poruch chování. Ty se jeví jako nový způsob, jak označovat romské děti, které již „nesmějí“ dostat nálepkou LMP.

Třetí kapitola představuje segregaci ve vzdělávání jako každodenní proces. Autor na základě svých výzkumných zjištění popisuje hlavní charakteristiky tohoto procesu, který se opakuje v různých variacích na mnoha místech ČR. Aktéry tohoto procesu jsou dle autora jak politické reprezentace měst a obcí (manipulující se spádovostí škol), tak pedagogičtí pracovníci jednotlivých škol. Autor neopomíná do těchto procesů zakomponovat také typické chování rodičů majoritních dětí i rodičů dětí romských. Všechny popsání procesy pak kulminují vznikem segregovaných škol (nikoliv škol speciálních), které se nakonec mohou jevit jako „atraktivní“, a to nejen pro rodiče žáků, kteří je navštěvují, ale v podstatě pro všechny výše uvedené aktéry. Nejen z tohoto důvodu pak považuji autorem popsaná východiska pro budoucí praxi (s. 76) sice za relevantní, ovšem dosti utopistická.

Kapitoly čtyři, pět a šest jsou věnovány různým aspektům segregovaných škol. Autor nejprve definuje segregované školy a následně se věnuje jejich specifikám v oblasti kulturní, sociální a zejména pak výukovým a sociálním aspektům práce se žáky. Segregovaná škola není autorem pojmána nijak pejorativně, nahlíží na ni jako na produkt současného školsko-politického systému, který se může konkrétně realizovat formou kvalitní i nekvalitní instituce. Oceňuji, jak se autorovi daří přecházet od obecnějšího popisu segregované školy ke konkrétním strategiím odpory žáků, jejich rodin i pedagogických pracovníků těchto škol (kap. 5). Monografii završuje šestá kapitola, která je věnována postupům pro de-segregaci. Za nejkontroverznější považuji přístup založený na uzavírání těchto škol. Sám autor tento postup popisuje jako nejradikálnější, avšak v určitých případech přínosný. Mezi typické přístupy pak uvádí zpřístupňování běžných škol rozmanitější populaci žáků a zvyšování atraktivity škol segregovaných. Tím si autor otevírá pole k dalšímu bádání v dané oblasti. Věřím, že autor ve své odborné činnosti bude dále pokračovat, neboť téma šesté kapitoly by si v rámci českého školství zasloužilo nejednu samostatnou odbornou publikaci.

c. Použitá metodologie

Autor popisuje zvolenou výzkumnou metodologii a přístupy k výzkumu v úvodu monografie prostřednictvím samostatné podkapitoly s názvem *Metodologická poznámka*. Nejprve je čtenář seznámen s výzkumnou otázkou a dílčími otázkami, které jsou všechny směřovány do oblasti segregace romských žáků. Domnívám se, že otázky, které si autor klade jsou přiměřené a dávají šanci na odborné zodpovězení. Zvolený výzkumný design je vzhledem k formě odborné monografie popsán přiměřeně. Autor čtenáři podrobně vysvětluje logiku volby výzkumného designu, způsob výběru výzkumného vzorku i jednotlivých technik sběru dat. Hlavními zdroji dat jsou rozhovory s pedagogickými pracovníky. Monografie je však doplněna také o výpovědi rodičů a bývalých žáků. Vedle toho je využito také analýzy velkého množství dokumentů národních i mezinárodních. Získaná data jsou následně analyzována s využitím otevřeného a axiálního kódování. Výsledky jsou prezentovány napříč celým textem šesti kapitol knihy. Tento způsob prezentace vlastní výzkumné práce považuji za vhodný a pro čtenáře velmi přívětivý.

d. Kvalita a správnost dosažených výsledků

Dosažené výsledky je třeba posuzovat v širší problematice a její komplexnosti. Autor si zvolil téma, které si dovoluji označit jako jedno z nejpálčivějších a zároveň přehlížených nejen v rámci českého školství, nýbrž celé české společnosti. Dosažené výsledky autorovy práce prezentované formou monografie považuji za kvalitní. Práce je příspěvkem ke speciálně pedagogickému poznání z hlediska získaných dat a jejich interpretace. V oblasti metodologické autor ukazuje jednu z možných cest, jak se lze pomocí kvalitativní metodologie zhostit zkoumání velmi komplexního problému segregace Romů v rámci českého školství.

e. Původnost dosažených výsledků

Z publikace je patrné, že se autor tématu segregace ve vzdělávání, specificky pak u Romů věnuje dlouhodobě nejen po stránce teoretické, ale též má hluboké zkušenosti a zkušenosti z praxe. Výsledky jeho práce vycházejí

z propracovaného badatelského zaměření a hlubokého uvažování o tématu v nejširších souvislostech. Výsledkem jsou pak prezentované návrhy a doporučení pro praxi, které by bylo možné realizovat jak na úrovni jednotlivých škol, tak v rámci školské a sociální politiky. Zajisté by se to vyplatilo nejen romským žákům, ale nám všem.

f. Uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a praxi

Otázku uplatnitelnosti výsledků pro další bádání, které by se mohlo ubírat např. do konkrétních oblastí aplikovaného výzkumu se zaměřením na desegregaci vybraných škol, metodik zaměřených na vytváření kompetencí pro výuku žáků se sociálním znevýhodněním v inkluzivním školství a bezesporu také ovlivňování postojů pedagogů a žáků směrem k akceptaci různorodosti a jinakosti, lze zodpovědět jednoznačně pozitivně. Výsledky práce autora mohou posloužit jako inspirační pole pro další výzkumníky i praktiky. Východiska pro budoucí praxi, které autor popisuje na závěr každé z kapitol, lze také vnímat jako výzvy pro aktéry školské a sociální politiky. Uplatnitelnost výsledků výzkumu v praxi je bezesporu jednou ze silných stránek předkládané práce.

h. Formální úprava a jazyková úroveň práce

Předložená habilitační práce má formu odborné monografie. Text není rozdělen na teoretickou a empirickou část, ale tvoří jednotný a provázaný celek. Je dobře čitelný a odborný zároveň. Tabulky, které prezentují různé statistiky týkající se segregace ve vzdělávání jsou přehledné a srozumitelné. Citace jsou v práci užívány dle platné normy. Překlepy či jiné formální nedostatky se v práci v podstatě nevyskytují.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce

- 1) Lze postoje pedagogických pracovníků vůči Romům záměrně a účinně ovlivňovat? Pokud ano, který z přístupů ovlivňování postojů pedagogických pracovníků k segregovaným skupinám se jeví jako nejvíce účinný a zároveň nejméně eticky sporný?
- 2) Jak vnímáte možnost etablování tzv. Romských škol po vzoru škol, které jsou u nás a zejména v zahraničí zřizovány pro jiné kulturní, etnické a národnostní menšiny (např. Polské školy). Existuje u nás historická zkušenost s Romskými školami?

Závěr

Předkládaná habilitační práce SPLŇUJE požadavky kladené na habilitační řízení v oboru speciální pedagogika a přináší nové vědecké poznatky. Práci proto DOPORUČUJI k obhajobě v rámci habilitačního řízení v tomto oboru a po jejím úspěšném absolvování doporučuji udělení vědecko-pedagogického titulu docent.

V Brně dne 29. 8. 2021

Karel Pančocha